

УКРАЇНЬСЬКА НАРОДНА КАЗКА ЯК ЗАСІБ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У періоди зміни суспільних формацій порушується спадкоємність поколінь у вихованні дітей і, перш за все, у сфері передачі морального досвіду, головних життєвих цінностей і установок. Сформованість моральних цінностей є найважливішим показником цілісної особистості, істинно самостійної і відповідальної, здатної створити власне уявлення про своє майбутнє. Сьогодні, як ніколи, широко усвідомлюється відповідальність суспільства за виховання підростаючого покоління. Будь-яке суспільство зацікавлене в збереженні і передачі накопиченого досвіду. Збереження цього досвіду багато в чому залежить від системи виховання та освіти, яка, у свою чергу, формується з урахуванням особливостей світогляду і соціально-культурного розвитку суспільства.

На думку сучасних філософів, моральність суспільства визначається наявністю моральних почуттів у людей. Якщо немає моральних почуттів, то і немає моралі. Одним із головних шляхів їх формування вітчизняні вчені вбачають виховання на принципах народності: Т. Шевченко, І. Котляревський, В. Карамзін, М. Максимович, М. Драгоманов, К. Ушинський, В. Сухомлинський, С. Русова, І. Бех, П. Еббс. Т. Шевченко у своїх працях назвав моральні почуття не «даром природи», а історично і соціально сформованим почуттям, яке потрібно виховувати у дітей з раннього дитинства. На глибоке переконання К. Ушинського, «ні слова, ні думки, ні навіть вчинки не виражають так чітко і вірно нас самих і наше ставлення до світу, як наші почуття, у них чути характер не окремої думки, не окремого вирішення, а весь зміст душі нашої та її будову» [3;11]. Продовжуючи ідеї К. Ушинського, А. Макаренко вважав, що навчання стає вихованням, коли воно несе ідею науки через розум в серце дитини, до її почуттів, початком та джерелом виховання є особистий приклад. Окремі дії при їх моральній оцінці потрібно співвідносити не просто з мотивами, які їм передували, а з моральною визначеністю особистості. З цього приводу Гегель зазначав: «Коли людина робить той чи інший моральний вчинок, то це ще не означає, що він є добродієм, а є він нею лише тоді, якщо цей спосіб поведінки є постійною рисою характеру» [4, с. 18].

Метою дослідження є розкрити зміст поняття про моральне виховання, розглянути питання про казку як засіб морального виховання в українській педагогіці, показати важливість казки у початковій школі.

Моральне виховання – основа розвитку і формування особистості, що усвідомлювалася з давніх-давен народною педагогікою та вченими-дидактами, які наголошували, що підготовка людини-громадянина не може зводитися тільки до її освіти і розумового розвитку. Ще відомий давньоримський філософ Сенека радив: «Навчи спершу добрих правил моралі, а потім – мудрості, бо без перших важко навчитися останніх».

Серед ефективних засобів у вихованні моральності є фольклор. Однак звернення до народної творчості у морально-естетичному вихованні іноді розуміється надто вузько. Вчителі пропонують незрозумілий і нецікавий учням матеріал, впроваджують окремі народні традиції, які не відповідають віку дитини, що суперечить принципу доступності. Тому дуже важливо грамотно застосувати фольклор як засіб виховання. Через усну народну творчість дітям відкривається краса навколишнього світу, душа рідного народу.

Особливо актуальним є досвід В. Сухомлинського, який радить використовувати фольклор як могутню виховну силу, що розкриває перед дитиною народні ідеали і сподівання.

Дитячий фольклор – багатожанрова система, що складається із прозових, речитативних та ігрових творів, скоромовок, загадок, казок. Все це збагачує творчу уяву дитини, формує навички усного мовлення, дотепність, пробуджує фантазію, гумор, природний потяг до спілкування.

С. Русова акцентувала увагу на тому, що в школі дають достатньо матеріалу для душі, для праці розуму, але мало енергії для почуттів. Казка і дитина, за її словами, — це щось рідне, близьке, і «як би вчителі не намагалися вигнати казку з дитячої хати, вона все одно там пануватиме, бо вона природно відповідає вимогам дитячого розуму, а ті людські відносини по казках такі прості і зрозумілі, що дитина може широко співчувати лиху і недолі, радіти перемозі й щастю казкових героїв. Й це викликає перше почуття симпатії — початок альтруїзму, перше свідоме враження правди й неправди, тої примітивної великої правди, яка залягає в глибокому лоні народної душі й виливається так просто в народних казках. Тут уперше прокидається дитяча увага до людей, співчуття до їх долі, зростає глибока сердечна любов до усього вбогого, до краси й до добра» [5; 203]. Казка збагачує життєвий досвід школярів, розвиває їхній естетичний смак, творчі здібності. Читаючи твори цього жанру, учні вірять в добро і красу, в них виникає бажання завжди боротися за правду та справедливість.

Отже, проблема морально-естетичного виховання не нова для сучасної педагогіки. Сьогодні більшість учителів зрозуміли необхідність відродження духовності як найвищої цінності, збагачення навчального процесу фольклористичною інформацією, що є могутнім засобом морального виховання учнів.

Фольклор як результат духовної праці багатьох віків є надзвичайно цінним культурним надбанням українського народу: пронизаний гуманними і волелюбними ідеями, він розвиває і підносить все, що є доброго і гарного в людській душі, плекає почуття краси, виховує національну свідомість [4, с. 19-20].

Моральне виховання дитини розпочинається задовго до вступу її до школи. Але тут вона зустрічається з чіткою та розгорнутою системою вимог, виконання яких постійно контролюється. В молодшому шкільному віці починається цілеспрямоване формування суспільної спрямованості особистості на основі раніш отриманих моральних понять та звичок. Однак у дітей 6-10 років найчастіше зустрічаємо розрив спочатку між знаннями і переживаннями, а потім між переконаннями і діями.

Розбудова національної системи освіти повернула проблему використання творів фольклору, особливо українських народних казок як засобу виховання морально-естетичних почуттів юних, у глобальний ракурс розгляду – надала роботі з цим пластом культури нового концептуального змісту [2, с. 55].

Останнім часом дедалі більше вчителів початкових класів зауважують, що діти, приходячи до школи, не знають казок, на яких раніше виховувались покоління, зокрема їхні батьки. Отже, напрошується висновок, що батьки не приділяють достатньої уваги розповіданню казок. Їх замінив телевізор, комп'ютер, мультфільми. Стали дуже поширені мультфільми закордонного виробництва [1, с. 24].

Казка – не лише цікава фантастична розповідь. Це чудова метафора для передачі інформації.

Широке використання казок у початковій школі зумовлюється тим, що їх зміст викладений у цікавій формі. Існує чіткий поділ персонажів на добрих і поганих, сутність вчинків яких легко розуміється дітьми і дає змогу визначити якості кожної

дійової особи. Це полегшує юним читачам змогу правильно оцінити моральність вчинку. Вона формує у дитячій свідомості модель світу, образ мами і тата, друга та ворога, добра і зла, всього того, на що дитина буде зорієнтована все своє життя. Вона може навчати дітей бути добрими, поважати дорослих, допомагати друзям, залежно від того, яку суть закладено в ту чи іншу казку. Навіть звичайне читання казок має неперевершений ефект, допомагає краще розібратися в собі, у своїх стосунках з іншими, побороти життєві труднощі [1, с. 25].

Казки – найпопулярніші в народі твори. Їх люблять всі: від маленьких дітей, котрі ще ходити не вміють, але вже з великим інтересом слухають і “Курочку рябу”, і “Козу-дерезу”, і “Солом’яного бичка”, до стареньких дідусів та бабусь, які залюбки читають своїм онукам та правнукам казочки [3, с. 38].

Основною жанрового поділу казок у сучасному східнослов’янському, зокрема і в українському, фольклорі є класифікація російського дослідника народної творчості В. Проппа: казки про тварин, чарівні казки, новелістичні казки.

В одній зі своїх статей К. Ушинський писав про народні казки: “Багато з них, мабуть, народ переробив або заново склав спеціально для дітей. Це - перші і блискучі спроби народної педагогіки, і я не думаю, щоб хто-небудь був спроможний змагатися в цьому випадку з педагогічним генієм народу. Народну казку діти читають легко вже тому, що в усіх дитячих народних казках безперервно повторюються ті самі дитячі слова та звороти, і з цих безперервних повторень, що якнайбільше задовольняють педагогічне значення оповідання, складається щось ціле, струнке, що легко оглянути, сповнене руху, життя й інтересу. Ось чому народна казка не тільки цікавить дитину, не тільки становить прекрасну вправу в самому початковому читанні, весь час повторюючи слова й звороти, але надзвичайно швидко відбивається у пам’яті дитини з усіма своїми мальовничими деталями й народними висловами... У народній казці велика, сповнена поезії дитина – народ – розповідає дітям свої дитячі та, принаймні, наполовину вірить сам у ці мрії” [1, с. 34].

“Українськими засобами виховати розумну працюючу дитину, не одірвану від свого народу, а навпаки – пов’язану з ним пошаною до усього свого, знанням усього того, серед чого вона виросла”, - це кредо поборників українського шкільництва М. Драгоманова, С. Русової, П. Чубинського якнайкраще засвідчує всю вартість народної педагогіки для української інтелігенції. У статті “В оборону казки” С. Русова писала: «Казка й дитина щось таке споріднене. Вони так одне з другим зрослися, що як би педагоги не намагалися вигонити казку з дитячої хати, вона таки пануватиме, бо вона природно відповідає вимогам дитячого розуму» [3, с. 38].

І. Франко неодноразово вказував, що педагогічні ідеї українського народу виростають на таких культурних національних традиціях, які мають першочергове значення у формуванні в молодого покоління почуття любові до власного народу, до своєї рідної землі. У формуванні моральності засобами фольклору І. Франко особливо виділяв казки, за мотивами яких він створив низку чудових творів: “Коли ще звірі говорили”, “Лис-Микита”, “Кішка”, “Казка про казку” та ін. Високо цінуючи педагогічне значення народних казок, поет писав: “Я бажав би, щоб наші діти в інтересах здорового й морального розвитку як можна більше витали фантазією в тому світі простих характерів і простих відносин... Звідси вони вивесуть міцні основи захоплення і чесності, правдивості, справедливості...”. На думку І.Я.Франка, моральні норми і категорії повністю залежать від конкретних історичних умов, суспільного розвитку життя [2, с. 55-56].

Отже, зміст казок значною мірою впливає на моральне виховання молодших школярів. Саме казка є тим відправним пунктом, який формує особистість школяра. Доречно буде згадати мудрі слова В.Сухомлинського: “Я поставив перед собою завдання вчити такого читання, щоб дитина, читаючи, думала. Читання має стати для дитини дуже тонким інструментом оволодіння знаннями і водночас джерелом духовного життя” [4, с. 18].

Список використаної літератури

1. Безпарточна В. Роль казки в житті дитини // Психолог. Шкільний світ. № 3 – 2010. – С. 24-25.
2. Гагарін М. Критерії добору українські народні казки для виховання морально-естетичних почуттів // Початкова школа. – 2006. – №1. – С. 55-58.
3. Захарчук З. Пишечкіна Т. Урок читання казки з використанням елементів театральної педагогіки // Початкова школа. – 2001. - №12. – С. 37-41.
4. Науменко Т. Методика і практика // Початкова школа. – 2008. - №6. – С.19-22.